

Sanja Vulić
Zagreb

IMENIČKE TVORENICE U PJESMAMA MATE ŠINKOVIĆA

UDK: 808.62(436.3) -2

886.2(439).09 Šinković, M.

Rad primljen za tisak 17.12.1999.

Čakavska rič, Split, 1999., br. 2

Pregledni članak

Survey article

Recenzenti: Joško Božanić, Josip Lisac

U radu se razmatraju tvorbeni tipovi imeničkih izvedenica u pjesničkom djelu gradišćanskohrvatskoga književnika iz Mađarske Mate Šinkovića, kao i odnos tih izvedenica prema rodnom mu mjesnom govoru sela Koljnofa s jedne strane te prema suvremenom hrvatskom književnom jeziku s druge strane. Također se izdvajaju najčešći imenički sufiksi u Šinkovićevim pjesmama.

Pjesnik Mate Šinković rođen je 1927. godine u gradišćanskohrvatskom selu Koljnofu¹, u blizini grada Šoprona u sjeverozapadnoj Mađarskoj, nedaleko od austrijsko-mađarske državne granice. Većinu života proveo je u svom rodnom selu gdje je bio knjigovođom u mjesnoj zadrugi. Zbog svoje kulturne i književne djelatnosti, Šinković je iznimno zaslužan za očuvanje hrvatskoga jezika u sredini u kojoj je živio. Nažalost, prerana smrt 1972. godine prekinula je njegovu stvaralačku nit pa je iza njega ostalo svega stotinjak pjesama. Unatoč srazmjerno neveliku opusu, pjesničko djelo Mate Šinkovića dobro je poznato Hrvatima u Mađarskoj, kao i gradišćanskim Hrvatima u Austriji. Kao jedna od nedvojbenih vrijednosti njegova

¹ Selo Koljnof pripada gradišćanskohrvatskoj skupini poznatoj pod imenom Poljanci.

pjesništva, ističe se činjenica da je svoje pjesme spjevao na svom rodnom koljnofskom govoru, a – pisati pjesme na koljnofskom idiomu – znači pisati na pjesničkom jeziku temeljenom na čakavskom narječju ili, još preciznije, na srednjočakavskom dijalektu toga narječja, - i to s gradišćanskohrvatskim specifičnostima koje se očituju na gotovo svim jezičnim razinama, a najviše na leksičkoj. U književnim se tekstovima gradišćanskih Hrvata očituju i različiti utjecaji drugih jezičnih sustava, ponajprije suvremenog književnog jezika, a tom izazovu, poput mnogih gradišćanskohrvatskih književnika, nije odolilo ni Mate Šinković. Taj je utjecaj najočitiji na leksičkoj i rječotvorbenoj razini.

Vrativši se riječima kao temeljnoj građi od koje je sazdana svako književno djelo, valja se prisjetiti da, sa stajališta tvorbe riječi, gramatike razlikuju tvorbeno nemotivirane i tvorbene, odnosno tvorbeno motivirane riječi ili tvorenice. Netvorbene su one riječi kojima najčešće, bez posebnih etimologijskih istraživanja, odnosno na sinkronijskoj razini, nije moguće utvrditi njihovo postanje. S druge strane, tvorbeno motivirane riječi uvijek se tvore iz jedne ili više drugih riječi, što je redovito moguće utvrditi na sinkronijskoj razini. Naime, značenje je tvorbenih riječi moguće izraziti tvorbenom preoblikom koja je ne samo značenjski nego i glasovnim sastavom u suglasju s tvorenicom. Pri najjednostavnijoj podjeli tvorbeno motiviranih riječi razlikujemo složenice i izvedenice. Složenice nastaju slaganjem dviju ili više postojećih riječi, a izvedenice nastaju prefiksacijom ili sufiksacijom postojećih riječi. Naravno, moguće su i kombinacije. U svim narječjima hrvatskoga jezika, a naravno i u standardnom jeziku, sufiksalna je tvorba znatno češća i uobičajenija od prefiksalne. Stoga će ovom prigodom biti razmatrane izvedenice nastale sufiksalsnom tvorbom u tekstovima Mate Šinkovića, i to na primjerima najčešće vrste riječi, a to su imenice. Kao izvor mi je poslužila Šinkovićeva pjesnička zbirka *Na našoj gori*, objavljena u Budimpešti 1981. godine. Ta se zbirka sastoji od 55 dužih ili kraćih pjesama, unutar kojih je moguće izdvojiti dvjestotinjak različitih imeničkih izvedenica sufiksalsnom tvorbom, te 46 različitih sufikasa² kojima su te riječi izvedene. U sklopu tih 200-tinjak izvedenica moguće je razlikovati 7 osnovnih tipova izvedenica.

² To su sljedeći sufiksi: -ř, -a, -(a)c, -ac, ač, -(a)k, -āk, -an, -ār, -arija, -av, -ba, -bina, -ce, -čica, -enje, -ež, -ic, -ica, -ić, -ija, -ik, -ina, -ivo, -j(a)k, -jāk, -je, -jenje, -ka, -lenje, -išće, -nik, -nost, -nja, nj(a)k, -njāk, -nje, -o, -oča, -ōst, -ot, -ota, -ovina, -stvo, -telj, -va.

Prvomu tipu pripadaju riječi čija je tvorbena osnova tipična i specifična za gradišćanskohrvatske govore, i to ponajprije na leksičkoj razini. Tomu tipu pripadaju npr. izvedenice nultim sufiksom *zdih* (15)³ u značenju 'uzdah' te niz tvorenica različitim sufiksima kao što su *kušac* (73) u značenju 'poljubac' sufiksom *-(a)c*; *delač* (16, 31) 'radnik' sufiksom *-ač*; *pominak* (102) 'razgovor' sufiksom *-(a)k*; *zviranjak* (22, 81) 'izvor' sufiksom *-nj(a)k⁴*; *sranjičica* (102) 'skrivalica' sufiksom *-čica*; *fantenje* (20) 'osveta' sufiksom *-enje*; *pratež* (54) 'odjeća' sufiksom *-ež*; *godinica* (37) 'kišica' i *lozica* (113) 'šumica' sufiksom *-ica*; *norija* (107) 'ludost' sufiksom *-ija*; *škurina* (39) 'tama' i *mrzlina* (52) 'hladnoća, studēn' sufiksom *-ina*; *jačka* (21, 31, 73) 'pjesma' sufiksom *-ka*; *mrzloća* (57) 'hladnoća' sufiksom *-oća*; *vračitelj* (22) 'liječnik' sufiksom *-telj* itd. Izvedenica toga tipa moguće je nabrojiti više od 20 i znatno su brojnije od onih drugoga tipa, tj. tvorenica koje se od svojih standardnojezičnih suvremenih inačica razlikuju samo tvorbenim sufiksom.

Naime, drugomu tipu pripadaju riječi čija je tvorbena osnova zajednička i gradišćanskohrvatskom i suvremenom hrvatskom književnom jeziku, ali se izvedenice razlikuju po sufiksima.⁶ Tako npr. Šinković bilježi izvedenice kao što je *školar* (116) u značenju 'školarac' koja je izvedena sufiksom *-ar*; *žeravka* (94) 'žeravica' sufiksom *-ka* te niz izvedenica sufiksom *-nja*, tipičnih za gradišćanskohrvatske govore, npr. *tučnja* (20) 'tuča', *lovnja* (23) 'lov' i *učnja* (102) 'učenje'. Iz navedenih je primjera jasno vidljiva zajednička osnova riječi sa suvremenim standardnim jezikom, ali i različita raspodjela sufikasa u izvedenica drugoga tipa.

Trećemu tipu pripadaju izvedenice koje su istovjetne u gradišćanskohrvatskom i suvremenom hrvatskom književnom jeziku. Zanimljivo li akcenatske razlike koje, uostalom, u pjesničkom tekstu nisu ni zabilježene, izvedenice koje pripadaju trećem tipu u Šinkovićevim pjesmama ima nedvojbeno najviše, tj. više od 50, a izvedene su s više od 20 različitih

³ Broj ili brojevi u zagradi označuju broj stranice u Šinovićevoj knjizi iz koje su primjeri ispisani.

⁴ Tvorbena preoblika riječi *zviranjak* jest — *miesto kade zvara voda*.

⁵ Izvedenice *mrzlina* i *mrzloća* su dokazom da je Šinković rabio i tvorbene inačice, i to unutar istoga tipa izvedenica.

⁶ Pri određivanju povijesne dimenzije pripadnosti tim dvama tvorbenim tipovima, od velike mi je pomoći bio *Povijesni rječnik gradišćanskohrvatskoga jezika*, a pri određivanju današnje dimenzije te pripadnosti pomogao mi je *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik* te osobno poznavanje gradišćanskohrvatskih govora. Bibliografski podatci o spomenutim dvama rječnicima navedeni su u popisu literature.

sufikasa. Neke od njih pripadaju starijem, a neke srazmjerno novijem leksičkom sloju, no danas sigurno pripadaju korpusu gradišćanskohrvatskih govora. U tu skupinu pripadaju npr. izvedenice *starac* (30) sufiksom *-(a)c*; *mrtvac* (37) sufiksom *-ac*; *vojak* (26) i *Badnjak* (108) sufiksom *-āk*; *ljubav* (71) sufiksom *-av*; *sirotica* (62, 78) sufiksom *-ica*; *Božić* (23) sufiksom *-ić*; *vručina* (45) sufiksom *-ina*; izvedenica *novine* (66) množinskim oblikom sufiksa *-ina*; *seljak* (42) sufiksom *-jāk*; *zdravlje* te zbirna imenica *kamenje* (117) sufiksom *-je*; *desetka* (25, 84) sufiksom *-ka*; *teškoća* (25) sufiksom *-oća*; *žalost* (30, 84), *mladost* (84), *starost* (84) sufiksom *-ōst*; *domovina* (27) sufiksom *-ovina*; *učitelj* (114) sufiksom *-telj*; *žetva* (42) sufiksom *-va* itd. Naravno, kod nekih od tih izvedenica valja pretpostaviti realizaciju dvoglasa *uo* i neafrikatskoga *t'*, kao npr. u izvedenica *teškoća* : *teškuot'a*, odnosno dvoglasa *ie*, npr. *kamenje* : *kamienje*. Međutim, pošto Šinković nije redovito bilježio dvoglase, a čakavsko *t'* uopće nije bilježio, ovom prigodom te fonološke značajke valja zanemariti.

Četvrti je tip izvedenica na leksičkoj i rječotvorbenoj razini istovjetan trećem, ali se te tvorenice na fonološkoj razini redovito razlikuju od izvedenica trećega tipa. Tu je naime riječ o izvedenicama istih riječi istim sufiksom čije se osnove razlikuju isključivo na fonološkoj razini. Ta je razlika uzrokovana fonološkim specifičnostima sustavâ koji se uspoređuju, tj. koljnofskoga govora i suvremenog hrvatskog književnog jezika. Naime, upravo se na fonološkoj razini najviše očituju gradišćanskohrvatske, pa i općečakavske specifičnosti Šinkovićeve jezika. Osnove Šinkovićevih izvedenica četvrtog tipa razlikuju se od svojih sukladnica u suvremenom hrvatskom književnom jeziku najviše po refleksu jata (npr. *big* (94), *delo* (16, 21, 40, 46) : *bijeg*, *djelo*), čuvanju staroga skupa *čr* (npr. *črnac* (18) : *crnac*), po protetskom *j-* (npr. *jiglica* (90) : *iglica*), refleksu *j* na mjestu praslavenskoga *d'* (npr. *tujina* (80) : *tuđina*), po čuvanju slijeda *ri* u primjerima u kojima je vokal *i* zapravo refleks nekadašnjega jata u tom položaju (npr. *drvlje* (64) : *drvlje*), po sačuvanoj jotaciji u imeničkim izvedenicama analogijom prema pridjevskim komparativnim oblicima *niži* i *viši* (*nižina* (72), *višina* (72, 96) : *nizina*, *visina*), po izostanku asimilacije na udaljenost uvjetovane pojavom palatala *ž* (npr. *sužanstvo*⁷ (18) : *sužanjstvo*) itd. Imeničkih izvedenica toga tipa ima u Šinkovićevim pjesmama petnaes-

⁷ Ponekad se u istoj pjesmi rabe istoznačnice od kojih jedna pripada trećem tipu izvedenica, a druga četvrtom tipu, npr. *ropstvo* (18), *sužansvo* (18).

tak, a izvedene su sufiksima *-ř* (*big*), *-o* (*delo*), *-(a)c* (*črnac*), *-ica* (*jiglica*), *-ina* (*tujina*, *nižina*, *višina*), *-je* (*drivlje*), *-stvo* (*sužanstvo*) itd.

Petom tipu pripadaju izvedenice koje temeljni gradišćanskohrvatski leksik ne sadržava jer se u mjesnim govorima ne rabe, a Šinković ih je preuzeo iz suvremenog hrvatskog književnog jezika. Takvih je tvorenica 50-ak, a izvedene su s 15-ak različitih sufikasa. Tu npr. pripadaju izvedenice *plač* (115) *ř*-sufiksom; *Japanac* (18) sufiksom *-(a)c*; *početnica* (61) sufiksom *-ica*; *dimnjak* (111) sufiksom *-jāk*; *pjesnik* (67) sufiksom *-nīk*; *književnost* (66), *krasnost* (56), *znanost* (88) sufiksom *-ost*; *život* (15, 20) sufiksom *-ot*; *jedinstvo* (31) sufiksom *-stvo*; *hranitelj* (66), *roditelj* (30, 69); *utemeljitelj* (66) sufiksom *-telj* i sl. Premda Šinković preuzima gotove izvedenice, te riječi ipak valja smatrati motiviranim jer je njihovo značenje moguće opisati tvorbenom preoblikom, i to rjeđe na gradišćanskohrvatskom (npr. *život* → *ča imadu ki su živi*), a znatno češće na Šinkovićevu pjesničkom jeziku (npr. *plač* → *kad se gdo plače*). Naime, u gradišćanskohrvatskim se organskim idiomima ne rabe riječi *plač*, *početi*, *pjesma*, *krasan*, *hrana*, *hraniti*, *temelj*, *utemeljiti*, a iz onoga čega nema nije moguće izvoditi nove riječi. Međutim, Šinković za svoj pjesnički jezik posuđuje te riječi, a čim se one ustanove moguće je govoriti i o njihovim izvedenicama, npr. *hrana* (101). Isto vrijedi i za Šinkovićeve izvedenice kao npr. *pevačica* (113) (sufiksom *-ica*), *pevanje* (64) (sufiksom *-nje*), *cvetić* (53) (sufiksom *-ić*), *cveće* (21, 80) (sufiksom *-je*) koje odstupaju od suvremenog hrvatskog književnog jezika refleksom jata. Po toj osobini one ne bi pripadale petom tipu izvedenica. Međutim, s obzirom da pripadaju skupini riječi za koje nije moguće izvesti preobliku na koljnofskom govoru nego samo na Šinkovićevu pjesničkom jeziku, nije ih potrebno izdvojiti u posebnu skupinu, odnosno poseban tip izvedenica.

Šestomu tipu pripadaju imeničke izvedenice koje su na leksičkoj i rječotvorbenoj razini zajedničke gradišćanskohrvatskim govorima i suvremenom hrvatskom književnom jeziku, a razlike na fonološkoj razini Šinković je poništio prilagođujući te riječi suvremenom hrvatskom književnom jeziku. Izvedenica toga tipa svega je nekoliko i predstavljaju svojevrsnu suprotnost izvedenicama četvrtoga tipa. Takva je npr. Šinkovićeva riječ *hvala* (44) sa sačuvanim skupom *hv*, tj. bez promjene *hv>f* koja je česta u čakavskom narječju (npr. *fala* : *hvala*), odnosno promjene *hv>v* koja je česta u kontinentalnim čakavskim, a time i u gradišćanskohrvatskim čakavskim govorima. Ta je riječ izvedena sufiksom *-a* iz glagola *hvaliti*. Ovoj skupini pripada i izvedenica *mišljenje* (20) koja je, po uzoru na stan-

dardni jezik, u Šinkovića izvedena sufiksom *-jenje*, dok se u koljnofskom govoru ostvaruje sufiks *-ienje* s diftongizacijom *e>ie*, tj. *mišlienje*.

Sedmom tipu pripada desetak izvedenica karakterističnih za poetski sloj Šinkovićeva jezika. Uglavnom je riječ o umanjenicama izvedenim slabo plodnim sufiksima *-(a)c* (npr. *krušac* 30, 40, 52), *-(a)k* (npr. *sinak* (74), *domak* (113)), *-ic* (*konjic* 45) itd. Tu pripada i nekoliko imenica izvedenih iz glagolskih osnova *ř-*sufiksom, kao npr. *ishod* (23) (u značenju 'istok'), *zahod* (23) (u značenju 'zapad') i *mar* (44) – izvedenica od glagola *mar-iti*.

Navedeni rječotvorbeni derivacijski tipovi i njihov brojčani odnos navode nas na preispitivanje tvrdnje o Šinkovićevu jeziku kao tipično lokalno obojenu pjesničkom jeziku. Uobičajeno zapažanje da je taj jezik odraz mjesnoga koljnofskog govora održivo je uglavnom na morfološkoj razini⁸, a dobrim dijelom i fonološkoj. S druge strane, na rječotvorbenoj i leksičkoj razini Šinkovićev pjesnički jezik gotovo je pod jednakim utjecajem s jedne strane rodnog mu gradišćanskohrvatskog koljnofskog čakavskog govora, a s druge suvremenog hrvatskog književnog jezika. Pri analizi Šinkovićevih tekstova ta se činjenica nipošto ne bi smjela zanemariti.

LITERATURA:

1. Stjepan Babić: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb 1991.
2. *Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimški rječnik*, Zagreb – Eisenstadt, 1991.
3. Mijo Karagić: Narodni pjesnik iz Koljnofa, u: Mate Šinković: *Na našoj Gori*, Poduzeće za izdavanje udžbenika, Budimpešta 1981, str. 5-12.
4. Iva Lukežić: *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka 1990.
5. Milan Moguš: *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb 1977.
6. Gerhard Neweklowsky: *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1978.

⁸ Šinković uglavnom čuva gradišćanskohrvatske čakavske deklinacijske i konjugacijske oblike, npr. 3. lice pl. pz. *glasiju* (15); G pl. *pet diel* (16); 2. lice sg. pz. *posijaš* (20); L pl. *na čizma* (25); 1. lice sg. pz. *ja ne moren* (27); D pl. *roditeljom* (30); Gpl. *delačev* (31); 3. lice pl. pz. *pokosu i porušu* (44); L sg. *na polji* (84); I pl. *med ljudi* (116) itd.

7. István Nyomárkay: *Sprachhistorisches Wörterbuch des Burgenlandkroatischen*, Szombathely 1996.

8. Đuro Vidmarović: Pjesništvo Mate Šinkovića kao odraz povijesti i postojanosti gradišćanskih Hrvata u Mađarskoj, *Čakavska rič* 2, Split 1977, str. 73-93.

9. Sanja Vulić: Iz gradišćanskohrvatske sinonimije, *Riječ* 2, Rijeka 1996, str. 89-96.

LE NEOFORMAZIONI DENOMINALI NELLE POESIE DI MATE ŠINKOVIĆ

Riassunto

Lo studio tratta i nuovi tipi di derivati denominali nell'opera del poeta del letterato croato di Gradišće (Burgenland-Austria) Mate Šinković di origine ungherese. Esamina inoltre il rapporto di questi derivati con il dialetto del suo paese natale, Koljnof, e con la lingua letteraria croata contemporanea. Rileva anche i più frequenti suffissi dei sostantivi nelle poesie di Šinković

NOUN SUFFIXES IN THE POEMS BY MATE ŠINKOVIĆ

Summary

This paper is focused on noun suffixes in poems by the Burgenland Croatian poet from Hungary Mate Šinković. The paper also compares noun suffixes in Šinković's poetry, noun suffixes in his local idiom of village Koljnof and in other Burgenland Croatian local idioms and also noun suffixes in Standard Croatian.